

ЗАМРШАЈИ СРЦА, ЗАМРШАЈИ ПЕРА

Лаза Костић, *Дневник снова и Santa Maria della Salute, рукописи*, прир. Срђан Орсић, Матица српска, Нови Сад 2023

Пред иконом Пресвете Богородице Тројеручице, са молитвама Преблагој Богородици Посредници, уз дечији креветац, Срђан Орсић претоплог лета Господњег 2023. завршава приређивање рукописа *Дневника снова* и песме *Santa Maria della Salute* Лазе Костића. Податак забележен на крају књиге открива једну врсту личног приређивачевог односа према тексту који повремено провејава и у коментарима и скреће пажњу са Костића на његовог рецепијента. Орсић припада имерзивном типу читалаца који текст дубоко проживљавају, што архивски тип рада претвара од сувопарног спорог фактографисања у изразито динамичну детективску игру откривања и приближавања најинтимнијим – дневничким страницама Лазе Костића. Ауторова драма писања, дневничког исповедања и песничког молитвеног чина постаје и Орсићева драма приређивања. Зато је први утисак, што сматрамо и највећим квалитетом ове монографије, управо осећај интензивне проживљености текста (саживљености са „објектом” проучавања).

Књига се састоји из три целине: „Предговора”, у којима се анализирају рукописи, Костићеви аутографи, другог дела у којем се прелази на факсимиле, *Дневник снова* и Костићеву „лабудову песму”, и завршног „Поговора”, у којем аутор даје свој допринос читањима Костића. Орсићевој монографији је припала част да буде прва у низу новопокренуте библиотеке „Факсимил”, пројекта иза којег стоји Зорица Хаџић Радовић, добро осмишљеног и драгоценог за српску културу јер износи на видело један тип текста скривеног од очију јавности. Рукописи похрањени у библиотечким рукописним одељењима најчешће рачунају на мали број привилегованих читалаца. Њихов значај је изузетан за проучаваоце књижевности јер су они нека врста литерарних Роршахових мрља које одају сам чин стварања; буквално се прати рука аутора и на основу трага који оставља реконструишу везе ум–срце–рука; догађај–доживљај–реч; у Костићевом случају, непрестан процес самочитања и самооткривања. Попут сеизмографа, Орсић бележи све мене, најситније измене које су настајале у процесу генезе текста. Овај тип текстова има стога колико подразумевани књижевноисторијски значај, нимало мањи ни књижевнотеоријски – упућује на поетске изборе и аутопоетичке норме. Издање је посебно значајно и за еротолошко проучавање Костићевог дела, које у српској еротологији заузима повлашћено место.

Први део монографије даје читоцима објашњења која су претходила раду на рукопису – у њима се прати ланац оних у чијем поседу је био текст, његова путања до Рукописног одељења Матице српске; као

у неком читалачком уроборосу пратимо Орсића који прати Милана Кашанина, Младена Лесковца, Радивоја Стоканова, Радивоја Симоновића – све заједно надвите над Костићевим *Дневником снова* и последњом песмом Лазе Костића, песмом „посмртницом”. Орсић нас успешно води кроз читалачку спиралу – преко превода, чуваног, брисаног, делимично уништаваног текста – ка самом средишту, тренутку настајања, Костићевом сређивању, дописивању, цртању, прецртавању. Ово је други квалитет ове монографије – нека врста двоструке драме: драме чувања/преношења рукописа и Костићеве драме писања похрањене у њој.

Орсић читаоцима нуди први пут публиковане сачуване изворне странице рукописа *Дневника снова* Лазе Костића, које су (после објављивања *Дневника*) Милан Кашанин и Младен Лесковац проследили Рукописном одељењу Матице српске. Уз Кашанинове преводе *Дневника*, писаног на француском језику, наведени су и други преводиоци. Изворним страницама прикључене су и две фотографије: једна, која је дневнички упис датиран 5. августа 1905, и друга, која је снимак одломка из фелтона *Успомена на Др. Лазу Костића* Радивоја Симоновића.

Орсић зналачки бира одломке из Лесковчевих и Кашанинових описа оригиналних рукописа Костићеве песме и издваја „скрајнуту”, „можда и најдирљивију” варијанту песме за коју нису знали, а која је била забележена на посмртници Ленке Дунђерске. Песма се утискује у један фактицитет смрти и тиме биографско директно транспонује у песничко. Ово појачавање, уприсутњавање смрти, може се приписати и Костићевом учртавању знака крста на крају *Дневника снова*. Костић је посмртницу брижљиво чувао годинама, да би била откривена у књизи песама из 1909, у личној библиотеци Васе Стајића, у коју је доспела посредством Костићевог лекара Радивоја Симоновића. Уз посмртницу је придодат још један „готово као намерно, заборављен документ”, на коме су делови песме записани на полеђини дописа у којем се Костић обавештава да је примљен у редовно чланство уметничког департмана Српске краљевске академије.

У одломку из студије Милана Кашанина *Сведочанства о Лази Костићу* (1968), осим текстолошких података (тип папира, величина, употреба мастила, оловке) и података о нечитљивости рукописа, сазнајемо да је Костић дневник писао у жениној кући у Сомбору, изузев три белешке (једне писане у пештанском хотелу Хунгарији, друге у хотелу Јелисавета у Новом Саду и треће у бечком санаторијуму) и да се служио истргнутим празним страницама из књиге *О Јовану Јовановићу Змају (Змајови): његову љевању, мишљењу и писању, и његову добу*, коју је поклонио тетки своје жене Јуле. Кашаниновој жалби на нечитљивост Костићевог рукописа и ми се придружимо, у недоумици да ли би нам већа слова олакшала посао рашчитавања и била кориснија упркос огрешењу о факсимилску верност репродукције оригиналу.

Одломак из Лесковчеве студије *О Лази Костићу* (1978) садржи податке о Костићевом лекару Р. Симоновићу, који је одређене делове днев-

ника цензуришао написавши у *Успоменама на Др. Лазу Костића* да они „не спадају у књижевност”. Ти делови су остали трајна енигма јер се цензорске интервенције Костићевог пријатеља (инспирисане етичким али не и естетским разлозима) нису ограничиле на необјављивање већ на њихово уништавање. На трагу *Два зајиса о Лазу Костићу у Сомбору* Радивоја Стоканова, Орсић се задржава на „ненаменској хартији” – оној која већ садржи неки текст, и на којој Костић дописује свој текст, пише са стране или на реверсу.

У „Поговору” Орсић нуди свој допринос разумевању сачуваних рукописа. У студији *Светлоисни хало ефектај: типенгенциозно њаковање првој уписка* анализира фотографије и портрете Ленке Дунђерски и Јулијане Паланачки, демаскирајући негативне стереотипе о Костићевој жени Јулијани креиране кроз карикатурална изобличења њене фигуре или кроз пратеће коментаре. У другом делу он дешифрује Костићеве „чачкарије”, цртеже спирале, знака бесконачности (уз рукопис песме), откривајући у наизглед „празном ходу по папиру док ум преокупирају друге ствари” значајан, семантички прегнантан додатак тексту. Њихову симболику обједињује насловом *Бесконачност Лазине бојојражисилејске спирале*, придружујући им још један цртеж. На крају *Дневника*, након белешке о смрти супруге Јулијане, Костић уцртава крст. У Орсићевој интерпретацији то је један од многобројних „путоказа ка хришћанству”. Костић се сагледава у једној религиозној димензији страдања и љубави, у којој „у процесу духовне изградње хришћанина” следимо „пут којим се, спирално и бесконачно, подижемо на крсту” (109). У том духу он пише о Костићевој инспирацији Рафаеловом представом *Сикстијинске магоне*, „о слици као претечи иконе, икони као најави песме”. Инспиративној интерпретацији Миодрага Поповића он се оштро супротставља у разумевању Костићевог слављења „католичке Мадоне”, упућујући на још једну Мадону, „православну Владичицу на млетачком олтару”, на византијску икону Мајке Божје Посреднице која краси централни олтар цркве „имењакиње Лазине песме”.

У „Предговору” Орсић истиче и значај будућих истраживача и нових открића рукописне грађе која би осветлила Костићево „сазвежђе” текстова. Нас је читање ове монографије инспирисало да кренемо другим путем – еротолошким, и студенте на докторским студијама на предмету Књижевност и еротологија упутимо на драматичан Костићев стваралачки ерос. Факсимилна издања тиме отварају пут новим значењима, неуоченим у често прештампаваним верзијама текста.

Др Драјана Б. ВУКИЋЕВИЋ

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
prof.vukicevic.dragana@gmail.com